

UWARUNKOWANIA WZROSTU KONKURENCYJNOŚCI ROLNICTWA OBSZARÓW GÓRSKICH

Ewa Baran

Katedra Polityki Gospodarczej Uniwersytetu Rzeszowskiego
Kierownik: dr hab. Adam Czudec, prof. UR

Słowa kluczowe: obszary górskie, konkurencyjność, rolnictwo
Key words: mountain areas, competitiveness, agriculture

S y n o p s i s: Wielofunkcyjny charakter obszarów górskich decyduje o specyfice rolnictwa, która wynika z cech środowiska przyrodniczego i konieczności poszukiwania takich rozwiązań w zakresie zagospodarowania, aby możliwe było pogodzenie spełnianych przez nie funkcji ekonomicznych z koniecznością ochrony i kształtowania środowiska. W opracowaniu zwrócono uwagę na rosnące znaczenie uwarunkowań wzrostu konkurencyjności m.in. przez możliwość stworzenia marki regionu wytwarzającego wysokiej jakości produkty ekologiczne i regionalne.

WSTĘP

W dobie globalizacji i rosnącej konkurencji, specyfika rolnictwa związana z charakterem produkcji oraz małą mobilnością czynników produkcji powodują, że mechanizmy rynkowe przyczyniają się do powstawania dużych dysproporcji między rolnictwem a innymi rodzajami działalności gospodarczej, a także w obrębie samego rolnictwa [Ślusarz 2006]. Ograniczeniu tych procesów powinny służyć działania służące poprawie konkurencyjności regionu, rolnictwa i funkcjonujących tam podmiotów przez wykorzystanie potencjału endogenicznego.

Konkurencyjność regionu z punktu widzenia gospodarczego to pewien proces (bycia konkurencyjnym, zdolnym do konkurowania), w wyniku którego firma lub region uzyskuje określony stan, czyli przewagę konkurencyjną, w wyniku której następuje rozwój firmy i regionu. Konkurencyjność to zdolność do tworzenia przewag konkurencyjnych, które są pewnymi faktami. Można ją uzyskać w wyniku decyzji politycznej, natomiast przedsiębiorstwo może ją posiadać dzięki szczególnym cechom środowiska naturalnego czy wysokiej sprawności funkcjonowania szeroko rozumianego otoczenia biznesowego [Markowski 2008].

Region konkurencyjny według Klamut [2008] to taki, który umożliwia tworzenie wciąż nowych kombinacji strukturalnych, przez korzystanie z zasobów ludzkich i rzeczowych, dających przewagę w postaci skomercjalizowania jego wytworów.

Specyfika gospodarstw funkcjonujących w obszarach górskich (z licznymi naturalnymi ograniczeniami wzrostu produkcji rolnej) sprowadza się do rozdrobnionej struktury ob-

szarowej, nadmiaru nakładów pracy oraz stosowania tradycyjnie wielostronnej produkcji. Wpływa to ogólnie na niską ich dochodowość. Powstaje więc pytanie, o sposoby poprawy tej sytuacji biorąc pod uwagę istniejący stan zasobów rolnictwa i specyfikę uwarunkowań w jakich ono funkcjonuje.

Celem niniejszego opracowania jest określenie możliwości poprawy kondycji rolnictwa górskiego przez podnoszenie jego konkurencyjności. Służy temu stworzenie oferty produktów markowych, posiadających wysokie walory konsumpcyjne, które będą jednocześnie identyfikowane z regionem i tradycyjną wytwórczością żywności.

W pracy wykorzystano materiał liczbowy¹ opisujący Podkarpacie ze szczególnym uwzględnieniem gmin określanych jako górskie w myśl regulacji przyznających dofinansowanie gospodarstw położonym na obszarach ONW (Cisna, Czarna, Komańcza i Lutowiska). Zestawienia obejmują także powiaty, do których należą całe gminy górskie oraz tzw. obręby, tj. części sąsiednich gmin zaliczane do ONW – strefa górską (bieszczadzki, leski, sanocki).

PODKARPACKIE OBSZARY GÓRSKIE

Obszary górskie i podgórskie (ze specyficznymi utrudnieniami) to m.in. peryferyjnie położone gminy woj. podkarpackiego (granica wschodnia i południowa regionu i kraju), zaliczanego do regionów o niskich wskaźnikach rozwoju tzw. Ściany Wschodniej. Tereny te określane mianem obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) powszechnie zwane są problemowymi.

Zapóźnienia rozwojowe obszarów problemowych (marginalnych) wiążą się z utrwaleniem niekorzystnych struktur gospodarczych, m.in. większym udziałem rolnictwa w gospodarce regionu (ok. 1/4 pracujących). Jednocześnie samo rolnictwo tych obszarów cechują tradycyjne sposoby gospodarowania z wielostronną produkcją rolną, niskimi nakładami środków kapitałowych i słabymi powiązaniem gospodarstw z rynkiem. Cechy te wpływają na niską konkurencyjność gospodarstw i trudności poprawy ich kondycji ekonomicznej.

Niezbędne staje się podejmowanie działań, które w tych specyficznych warunkach nie tylko będą podtrzymywały egzystencję gospodarstw rolnych, ale umożliwią ich dalszy rozwój. Chodzi tu o zahamowanie procesów gospodarczej marginalizacji regionu wykazującego typowe cechy obszarów problemowych, w których utrzymanie rolnictwa warunkuje rozwój (lub utrzymanie) takich dziedzin, jak turystyka czy gospodarka leśna.

Na podstawie danych powszechnego spisu rolnego 2002 wynika, że prawie 1/3 gruntów województwa podkarpackiego zajmują tereny górzyste i o słabych warunkach glebowych. Występujące na tych terenach łąki zajmują 34,2%, a pastwiska – 43% ich ogólnej powierzchni w województwie. Jednocześnie są to tereny o znacznym zalesieniu, gdyż lasy i grunty leśne tych terenów stanowią 53,9% ich obszaru. W zagospodarowaniu powierzchni powiatów górskich użytki rolne stanowiły mniejszy udział w porównaniu do wskaźnika dla województwa (44%) i kraju (51%), a wynosił on: od 20,3% w powiecie leskim i 21,0% w powiecie bieszczadzkim – do 42,25% w powiecie sanockim².

Niska produktywność gruntów rolnictwa górskiego skłania do alternatywnego ich wykorzystania i poszukiwania dodatkowych dochodów dla gospodarstw w oparciu o wa-

¹ Wg informacji dostępnych na stronach internetowych WUS, IUNG w Puławach, PODR w Boguchwale

² wg danych US w Rzeszowie

lory bliskiego otoczenia. Jak zauważa Kutkowska [2007], prowadzący gospodarstwa rolnicze muszą mieć jakieś możliwości działań gospodarczych, a istnienie rolnictwa w dostosowanej do warunków formie jest niezbędne dla zachowania krajobrazu i kultury wsi, funkcji ważnych przede wszystkim dla rozwoju turystyki.

Atrakcje historyczne, kulturowe, krajobrazowe i czyste środowisko Podkarpacia sprzyja podejmowaniu działalności usługowej i rozwojowi agroturystyki, która w dużym stopniu koncentruje się na terenach górskich i podgórskich. Świadczy o tym zestawienie w tabeli 1 za 2007 rok liczby gospodarstw, pokoi i miejsc noclegowych.

Okazuje się, że zajmując ok. 18% powierzchni województwa, w strukturze liczby gospodarstw agroturystycznych powiaty górskie stanowiły prawie 50% (49,3), liczba pokoi – 53,4% udziału, a liczba miejsc noclegowych – 54,4% ich ogółu w województwie. Same zaś gminy górskie (zajmowały ok. 8% powierzchni) stanowiły odpowiednio: 9,8% gospodarstw agroturystycznych, 10,3% liczby pokoi i 11,0% ogółu miejsc noclegowych agroturystyki Podkarpacia.

Wybierający taką formę rekreacji turyści oczekują zazwyczaj możliwości poznania walorów lokalnej kuchni bazującej na tradycjach kulinarnych regionu lub możliwości nabycia produktów określanych mianem zdrowej żywności.

Jakość środowiska terenów wiejskich zależy od sposobów prowadzenia produkcji rolnej, co ma szczególnie duże znaczenie w rejonach górskich. Tereny te, pełniące funkcje turystyczne i uzdrowiskowe, będące jednocześnie środowiskiem bytowania wielu gatunków roślin i zwierząt, są obszarami specjalnego znaczenia, zarówno dla mieszkańców jak i ogółu społeczeństwa [Kutkowska 2007].

PRODUKTY REGIONALNE ELEMENTEM KONKURENCYJNOŚCI

Oceniając konkurencyjność, często stwierdza się, że być konkurencyjnym to sprzedawać produkty z zyskiem, a być bardziej konkurencyjnym niż inni to sprzedawać z zyskiem relatywnie większym. A zatem konieczność podnoszenia konkurencyjności regionów odnosi się nie tylko do konkurencyjności wytwórców, ale również do konkurowania ich otoczeń, w których działają bezpośrednio lub pośrednio. Oznacza to, że strategie konkurencyjności formułowane tylko z punktu widzenia zysku przestają być wystarczającą przesłanką dla zapewnienia jakiegokolwiek trwałego sukcesu. Z tego wynika, że przestrzeń otaczająca wytwórcę powinna być zagospodarowana tak, aby umożliwiła mu uzyskanie trwałej przewagi konkurencyjnej [Klamut 2008].

System ochrony wyrobów regionalnych i tradycyjnych, ochrona nazwy produktu czy miejsca wytworzenia, a nawet specjalnej technologii produkcji, ma na celu przede wszystkim zabezpieczenie interesów producentów. Argumentem za wprowadzaniem oznakowania i ochrony produktów unikalnych jest przekonanie, że tradycyjny produkt spożywczy może przyczynić się do aktywizacji określonego regionu przez tworzenie nowych miejsc pracy na wsi, eksponowanie dziedzictwa kulturowego, co zwiększa atrakcyjność wsi na obszarach o nieko-

Tabela 1. Liczba gospodarstw, pokoi i miejsc noclegowych w 2007 roku

Wyszczególnienie	Gospodarstwa	Pokoje	Miejsca noclegowe
Województwo	631	2297	5869
Powiaty górskie	311 ^a	1227	3191
Gminy górskie	62	237	643

a łącznie z gospodarstwami ekoagroturystycznymi, występującymi wyłącznie w powiecie leskim

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 2. Liczba producentów rolnych i przetwórci ekologicznych oraz zarejestrowanych produktów tradycyjnych wg województw

Województwo	Gospodarstwa		Przetwórnice		Produkty tradycyjne
	2004	2007 ^a	2005	2007	
Dolnośląskie	197	552	6	17	12
Kujawsko-pomorskie	89	192	7	15	14
Lubelskie	393	1172	15	32	41
Lubuskie	66	289	0	6	6
Łódzkie	71	231	3	4	19
Małopolskie	697	1574	7	18	26
Mazowieckie	434	1124	14	40	9
Opolskie	26	50	1	2	43
Podkarpackie	430	1307	5	17	64
Podlaskie	207	702	5	11	35
Pomorskie	66	232	1	8	75
Śląskie	47	124	6	20	77
Świętokrzyskie	547	924	3	11	17
Warmińsko-mazurskie	244	607	2	6	11
Wielkopolskie	70	318	8	27	45
Zachodniopomorskie	176	737	7	15	5
Razem	3760	10135	90	249	499

^a na dzień 30.06.2007 r.

Źródło: www.podrb.pl oraz www.minrol.gov.pl

podkarpackich gospodarstw ekologicznych na tle kraju (tab. 2) wskazują na znaczący wzrost liczby producentów artykułów wysokiej jakości (ponad 3-krotny) oraz ogólnie duży ich udział w kraju – prawie 13% i drugie miejsce – po Małopolsce. Specyfika rolnictwa ekologicznego regionu wiąże się z wiodącym udziałem powiatów górskich³, gdyż stanowiły one 26,3% ogólnej liczby takich gospodarstw. Większą koncentrację tych gospodarstw zanotowano także w powiatach sąsiednich, jak: jasielski, przemyski czy brzozowski (łącznie 53,4%).

Wysokiej jakości produkty tradycyjnego rolnictwa są odpowiednim surowcem wyrobu markowych produktów regionalnych. Producenci tradycyjnych wyrobów, za które uważa się wyroby produkowane od co najmniej 25 lat, mogą starać się o umieszczenie ich na Liście Produktów Tradycyjnych⁴. Okazuje się, że podkarpackie produkty regionalne⁵ zajmują znaczące miejsce na liście krajowej i stanowią ok. 13% ogólnej liczby zarejestrowanych (3 miejsce w kraju).

Wśród produktów umieszczonych na polskiej Liście Produktów Tradycyjnych występują dysproporcje w poszczególnych kategoriach. Największa liczba produktów jest zarejestrowana w kategoriach dania gotowe i potrawy, wyroby piekarnicze z cukierniczymi, napoje, warzywa z owocami oraz mięso świeże wraz z produktami mięsnymi [Kupracz 2007]. Podkarpacka lista obejmuje 7 kategorii, a w strukturze podkarpackich produktów tradycyjnych wiodą: mięso świeże wraz z produktami mięsnymi – 34%, wyroby piekarnicze z cukierniczymi – 25% oraz dania gotowe i potrawy – 15,6% ogółu zarejestrowanych produktów. Wśród produktów pochodzących z rolnictwa górskiego są m.in. ser kozi wołoski biały lub wędzony czy salceson dukielski.

³ www.ijhar-s.gov.pl, (stan na październik 2007)

⁴ Lista Produktów Tradycyjnych została ustalona na mocy ustawy z 17.12.2004 o rejestracji i ochronie nazw i oznaczeń produktów rolnych i środków spożywczych oraz o produktach tradycyjnych.

⁵ www.minrol.gov.pl (dane z kwietnia 2008)

rzystnych warunkach gospodarowania, rozwój agroturystyki i w rezultacie bardziej zrównoważony rozwój poszczególnych regionów krajów członkowskich [Drożdż 2007].

Uwzględniając walory środowiska przyrodniczego terenów górskich, zwraca się uwagę na potrzebę rozwoju rolnictwa niskonakładowego i proekologicznego. Rolnicze użytkowanie ziemi powinno być ukierunkowane na ekstensywną produkcję roślinną i zwierzęcą, konieczność także stanowi uzupełnienie innych funkcji gospodarczych i społecznych [Kuźniar i in. 2007].

Wysoka jakość środowiska naturalnego Podkarpacia sprzyja rozwojowi rolnictwa ekologicznego. Dane dotyczące zmian liczby

Rozwój produkcji wyrobów tradycyjnych i regionalnych wiąże się z możliwościami ich zbytu, które istnieją w ich bezpośrednim otoczeniu np. przez bezpośrednią sprzedaż dla turystów, ale także powinien wiązać się z działaniami integracyjnymi lokalnych wytwórców, którzy mogą rejestrować grupy producentów, dla pokonywania barier dostępu do szerokiego rynku zbytu. Na uwagę zasługują tu badania Waleni [2007]⁶ wskazujące, że w regionie mogą występować przemysłowe grona przedsiębiorczości. Na Podkarpaciu przetwórstwo rolno-spożywcze skoncentrowane głównie w branżach: mięsnej, zbożowo-młynarskiej, owocowo-warzywnej, mleczarskiej i cukrowniczej jest jedną z najlepiej rozwiniętych dziedzin gospodarki województwa. Dla Podkarpacia ważny jest silny przemysł spożywczy, który zapewni rynek zbytu lokalnym producentom rolnym.

Funkcjonowanie przedsiębiorców sektora rolno-spożywczego w formie klastra to także możliwości uzyskania wsparcia finansowego będącego formą rozwoju rolnictwa w woj. podkarpackim.

PODSUMOWANIE

Niekorzystne naturalne warunki produkcji dla rolnictwa terenów górskich ograniczają znacznie konkurencyjność gospodarstw pod względem swobody wyboru bardziej opłacalnych kierunków produkcji. Mając na uwadze specyfikę obszarów górskich szczególnie ważny jest ich zrównoważony rozwój i zachowanie wielofunkcyjnego rolnictwa. Wykorzystując własne zasoby ziemi, pracy i kapitału rolnicy pozyskują dodatkowe dochody podejmując działalność agroturystyczną. Rozwój agroturystyki łączy się również z wykorzystaniem licznych walorów regionu, które stają się elementem oferty gospodarstw.

W toczącej się grze o miejsce na szerokim rynku istotne jest stworzenie własnej marki utożsamianej z wysoką jakością oferowanych produktów, co dotyczy zarówno regionu, rolnictwa, jak i gospodarstw. Takim produktem może być dla Podkarpacia żywność wysokiej jakości – ekologiczna, w zakresie której region staje się znaczącym producentem. Potencjał ten może stać się źródłem znaczących korzyści rolnictwa regionu, gdy jego rozwojowi towarzyszyć będzie rozwój przetwórstwa i pozyskiwanie szerokich rynków zbytu. Ważne jest tu stworzenie własnej marki przez uzyskiwane certyfikaty i promocję produktów regionalnych i tradycyjnych, wśród których znajdują się produkty rolnictwa górskiego.

Funkcjonowanie rynku żywności tradycyjnej jest ważne zarówno dla społeczeństw lokalnych, jak i całego kraju. Problematyka ta jest widoczna także, gdy rozpatruje się przeznaczenie funduszy wspólnotowych, w tym przede wszystkim Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich [Kupracz 2007].

⁶ dotyczące koncentracji zatrudnienia w województwie podkarpackim przeprowadzone dla branży spożywczej wg PKD dla podmiotów zatrudniających powyżej 9 pracowników.

LITERATURA

- Drożdż A. 2007: Produkty regionalne owczarstwa górskiego. *Problemy Zagospodarowania Ziemi Górskich*, 54, Kraków, 169-170.
- Klamut M. 2008: Konkurencyjność gospodarki regionalnej i lokalnej. *Gospodarka regionalna i lokalna*, (red. Strzelecki Z.), PWN, Warszawa, 47-50.
- Kupracz M. 2007: Z problematyki żywności tradycyjnej. *Studia Regionalne i Lokalne*, 4, 100-115.
- Kutkowska B. 2007: Wdrażanie koncepcji zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Sudetach. IRWiR PAN, Warszawa, 19.
- Kuźniar A., Twardy S., Kostuch M., Janota D. 2007: Tendencje zmian w użytkowaniu ziemi w obszarach przygranicznych Karpat. *Problemy Zagospodarowania Ziemi Górskich*, 54, Kraków, 117-118.
- Markowski T. 2008: Teoretyczne podstawy rozwoju lokalnego i regionalnego. *Gospodarka regionalna i lokalna* (red. Strzelecki Z.). PWN, Warszawa, 23.
- Rolnictwo w województwie podkarpackim w 2006 r. 2006: US w Rzeszowie, Rzeszów.
- Walenia A. 2007: Czynniki warunkujące tworzenie klastra spożywczego w regionie Podkarpacia. [W:] Transfer wiedzy i działań innowacyjnych w obszarze agrobiznesu, uwarunkowania, mechanizmy, efekty. Rzeszów, 277-278.
- Ślusarz G. 2006: Problemy rolnictwa i obszarów wiejskich woj. podkarpackiego. *Biuletyn PAN KPZK*, nr 228, 178.
- www.ijhar-s.gov.pl,
www.minrol.gov.pl
www.podrb.pl/prs

Ewa Baran

CONDITIONS OF COMPETITIVENESS INCREASE OF AGRICULTURE IN MOUNTAIN AREAS

Summary

The multifunctional character of mountain areas decides about the specific conditions of agricultural production. These specific conditions influence seeking of solutions to make the farms economically vital and accordingly to protect the environment. The study pays an attention on the growing importance of conditions to increase the competitiveness of farms in the mountain areas, among other things by development of regional brands organically and regionally produced goods with high quality.

Adres do korespondencji:
dr inż. Ewa Baran
Uniwersytet Rzeszowski w Rzeszowie
Katedra Polityki Gospodarczej
ul. Ćwiklińskiej 2
35-601 Rzeszów
tel: (0 17) 872 16 87
e-mail: ebaran5@wp.pl